

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ

1938—1939 рр.

довіряло вам, так і сьогодні від вас нічого іншого не бажає, як щирого довір'я».

В кінці 30-х років, поряд з проблемою автономії, на перший план висувається подача матеріалів про січневі події 1919 р. Чому саме їм приділялася особлива увага? Вони, на думку галицьких кореспондентів, свідчили про короткочасний, але вагомий за своїм змістом, спалах свідомості закарпатців, коли 21 січня 1919 р. 420 делегатів Всеукраїнських зборів в Хусті проголосували за злуку краю з УНР. Робиться висновок, що ці події послужили підґрунтям жовтню 1938 р., коли Закарпаття здобуло автономний устрій. Події 1919 р. висвітлені в статті М. Творидла «Перші революційні проблески на Карпатській Україні», спогадах І. Молещія «Моя виправа на Закарпаття» і В. Бірчака «З Ужгороду до Хусту».

Хоча галицька преса протягом всього міжвоєнного періоду поміщала інформацію про Закарпаття, однак саме на кінець 30-х років припадає зростання інтересу українців Східної Галичини до краю. Починаючи з жовтня 1938 р. Закарпаття посідає центральне місце на сторінках галицьких газет і журналів. В цьому нема нічого дивного, бо в цей період у Закарпатті відбувалися події, що викликали великий резонанс у світі.

Враховуючи відсутність належної джерельної бази, свідчення галицької преси, підкріплені архівними документами і науковими дослідженнями, мають важливе значення. Вони дають змогу з'ясувати позицію, яку займали українці Східної Галичини по відношенню до Карпатської України.

Матеріалам, опублікованим на сторінках галицької преси, можна довіряти. Цілий ряд їх власних кореспондентів були акредитованими у Закарпатті. Завдяки їм читачі мали змогу одержувати регулярну інформацію, як правило, відразу після подій. У цьому відношенні слід виділити репортажі і статті власкоро львівського часопису «Діло» Романа Голяна.

Нерідко преса Східної Галичини поміщала на своїх сторінках передруки з урядової газети «Нова свобода», яка видавалася в Хусті під редакцією В. Гренджі-Донського. Однак, необхідно відзначити, що першочергова увага надавалася статтям, репортажам і коментарям своїх власних кореспондентів.

Міжнародне становище Карпатської України

мене і відважність на моголах,
і працювати мену до зими.

Тепер я замкнений у клітку птахів».

Ми бачимо, що й старання праця стаціонарної і участь у культурній роботі, злюстронана вірних вимагалося від каторжан-українців, не працювали Драй-Хмару. Коли його сильний організм не могла одразу зломити праця, то зломив його голод, почивши в холодному наметі при 30 ступенях морозу та праця, ще важча, яку на нього тоді валили. Голод навів йому галюцинації, що він віддав у листі з переліком найдків і паншів листі, якого я, як єдиного, подав без скорочень, бо це один із найгеніальніших у світовій літературі опис страв, в якому він перевершив пеленги у цих описах майстра — Гоголя.

Питаємося: За що ці висококультурні мусіли каторжанами закінчити життя своє в людських умовинах? Невже тільки за те, що вони людьми талановитими, що належали до української нації?

Невже є злочином, який з дзвіниці гуде, отой від Бога даний хист? Хіба ж його повинен у в'язниці спокувати майстер і артист?

Із тайг, із далеких просторів тундр, із того світу промовляють до нас наші друзі і брати, простигаючи до нас руки. Що можна ще сказати про тих додених і нещасних, що добувають свого віку великий в'язниці народів? Про цих я вже сказав у «Проклятих роках»:

«Помолилось за тих, що у розлуці помруть, відірвані від рідних хат; помолилось за тих, що у розпуці вночі гризуть залізні штаби ґрат, що душать жаль у невимовній муці, за тих, кого веде на страту кат. Над ними, Господи, в небесній тверді простри свої долоні милосерді!»

А нам, що блукаємо шляхами чужими, по чужих світах, мій дантівський заповіт:

«Зостанься безпритульним до сконання, блукай та їж недолі хліб і вмри, як гордий фльоринтієць, у вигнанні. Та перед смертю дітям повтори ту казку, що лишилася, як спомини, прадавньої, забутої пори, як у грозі, у блискавиці й громі колись страшну почвару переміг святий Георгій в асному шоломі... І як дракон, звитяжений, поліг».

мене з Усть-Тасжної відридили на дичинний. Написав у Київ, щоб усі, мені послали 50 к., бо з киття цього в кишені не було ані копійки. Я не оти ларьок і послати телеграму. Станні листи Драй-Хмарині загинули. Найжаклівіший з усіх і малювали, як топові наблизалося до кінця, як домови свічка. Останній з тих листів містив рядки: «Я не можу тобі писати... тощину, я падаю на роботі, і тоді мек... Нові оцухли...»

рами край землі — Камчатка, на і приїск Оркукан. житно коїти тільки згадка на світі рідний лан, пориши приспить навіки вітром гоїданий туман. де мійже всі каліки, вь шийомого уздрів, і танку камені великі. «Чи з дальніх ти країв?» не важку урвавши працю, на мене оці звіз: стоїтиці всіляких націй ерці я простір Дніпра, росні пахоці акацій... ніним розчерком пера «Скодили гострі глици Думу обросла кора. го гомін і зрімниці, о віддудня-копя, нь рідної столиці тий облоком возня. ити мені хоч верби му проміний дня, стю я завтра амер би! еір запааний страшний а душі моєї стер би. , немов у тумані, ам'яний мішок і ґрати. , золотний, на стіні ним пробував писати. одість, немов ві сні, юних мені не ґрати». «За що марнуєш дні м і терпиш біль агоній?» те, — він відказав мені, слова я повнодзвонні, які глухі віки глибини бездонні.

в кінці 30-х років було надзвичайно складним. Серед країн, які постійно висували територіальні претензії до краю, виділялася Угорщина. Її уряд вважав себе єдиним повноправним претендентом на оволодіння Карпатською Україною. Галичина уважно слідувала за розвитком подій у Закарпатті та навколо нього. На сторінках галицької періодики містилися чимало матеріалів про відношення Угорщини, Польщі, Німеччини, Румунії, Англії, СРСР до Закарпаття.

М. Данько, автор статті «Європейська криза й українська справа», справедливо писав, що останнім часом «українців згадують у пресі при кожній нагоді». Головною причиною цьому послужили події у Закарпатті, зокрема, здобуття його жителями автономних прав. Українці Галичини всіляко підтримували закарпатців, сподіваючись, що і Польща поступить аналогічно. Що стосується останньої, то, як заявив міністр закордонних справ А. Бек, «при нинішньому стані польсько-українських взаємин безумовно прикрим є сам факт заповідження автономії Закарпаття». Необхідно врахувати, що про це було заявлено А. Беком ще в 1931 р., коли чехословацький уряд обіцяв тільки обцянками.

Починаючи з жовтня 1938 р., у галицькій пресі, зокрема часописі «Діло», з'являється цілий ряд публікацій про позицію Угорщини щодо Закарпаття. Угорський уряд вимагав негайного проведення плебісциту в країні, сподіваючись на його позитивні для себе результати. З цього приводу «Діло» передрукувало з угорської газети «Мадяршаг» статтю, в якій говорилося: «Домагались, щоб руський нарід, який 20 років зазнав стільки лиха під чеським пануванням, міг в кінці сам рішати про свою долю». Добре розуміючи, що сама агітація не дасть відчутних результатів, гортистська Угорщина розпочала активну дипломатичну роботу, яка нерідко велася нечесними методами по відношенню до Закарпаття — складової частини федеративної Чехословаччини. Багато в чому доля краю вирішувалася на переговорах 1938 р. між Чехословаччиною і Угорщиною в Комарно. На них угорські дипломати в черговий раз висунули свою ідею плебісциту, але вона була рішуче відкинута їх чехословацькими колегами. Справедливо писало «Діло», що «...у зв'язку з цими переговорами справа Закарпаття стала найголовнішою і найактуальнішою проблемою дня».

Переговори закінчилися безрезультатно, і тоді регент Угорщини М. Горті звернувся до учасників конференції, яка проходила у вересні — жовтні 1938 р. в Мюнхені. Преса Галичини детально описала позицію Німеччини, Англії, Франції та Італії до ситуації, яка виникла після завершення угорсько-чехословацьких переговорів. Особливо небезпечною галицька преса вважала пропозицію Італії про поділ Закарпаття на три частини, а саме між Угорщиною, Польщею та Румунією. Однак, на той час Німеччина італійську пропозицію не підтримала, вважаючи за потрібне включити Закарпаття до складу Словацької держави і тим самим завадити утворенню спільного угорсько-польського кордону. Проте не відкидалась і приєднання краю до Угорщини. Німеччина постійно шантажувала Карпатську Україну, чекуючи, коли Угорщина приєднається до антикомінтернівського пaktu. Проб-

лема угорсько-польсько-чехословацьких відносин кінця 30-х років знайшла детальне висвітлення в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Український уряд на Закарпатті рішуче виступив проти імперських зазіхань Угорщини. Галицька преса передрукувала з «Нової свободи» інтерв'ю міністра внутрішніх справ Карпатської України Ю. Ревая, який неоднозначно заявив: «Ми стоїмо на становищі самовизначення всіх народів і на тій базі готові дійти до порозуміння з Мадярщиною». Своє ставлення до проблеми територіальної цілісності Закарпаття преса Галичини висловила у статті «Чого хоче українська Закарпаття?». «Нині її границі,— писало «Діло»,— без волі українського населення Підкарпаття не має право ніхто змінювати чи їх коригувати».

Необхідно відзначити, що доля Закарпаття не залежала від його уряду. Не міг суттєво на неї вплинути і чехословацький уряд. Навколо краю йшла міжнародна гра, планувалися і проводилися різні політичні комбінації, які закінчилися тільки 12 березня 1939 р. Вже наступного дня німецький посол в Бухаресті Ерדмансдорф повідомив М. Горті і прем'єр-міністра Тельюці цим дозвіл Гітлера на захоплення Угорщиною Карпатської України одним ударом.

Інкони угорська преса вміщала статті, в яких відмовлялася від раніше надрукованого матеріалу. Так, напівофіційна газета «Постер Людска» доводила, що «Мадярщині навіть не снилося підняти на Закарпатті. Всю пресову дискусію довкола цієї справи спричинили диявольські сили московського Комінтерну». Преса Галичини з таким твердженням не погоджувалася. Навіть «Діло» — орган, вороже настроєний проти СРСР, вказував, що «совітська преса подає дуже мало вісток про українське Закарпаття». Зустрічаємо кілька повідомлень про виступи уряду А. Волошина з Німеччиною. Преса Галичини підтримувала обрану карпатським урядом орієнтацію. Вона схвально зреагувала на рішення Волошина про продаж книги Гітлера «Майн кампф» і дозвіл німецькій меншині організувати партію нацистського зразку.

Повідомлялося також про зворотню реакцію німецького уряду, що виявив задоволення з цього приводу. Галицька періодика інформувала своїх читачів про грошову позику в сумі 100 тисяч злотих «на зиму поміч для найбільш бідніших українців на Підкарпатті», яку обіцяв надати німецький уряд. Говориться про вийзд з Німеччини господарсько-промислової комісії «усталення планів розбудови Підкарпаття». Члени комісії переконували Волошина, що Закарпаття у недалекому майбутньому не поступатиметься Швейцарії. Висока оцінка давалася ініціативі управи УНО в Німеччині, яка «виздала комунікат у справі збірки на національний фронт Карпатської України». Редакція газети «Діло» вірила у «визначно прихильне ставлення до національного самовизначення Закарпаття нацистського органу «Фелькшпер Беобахтер».

Складалося таке враження, що Німеччина на дозволить Угорщині захопити Карпатську Україну. Це влоло в оману і пресу Галичини. Газета «Діло» помістила на своїх сторінках оптимістичне повідомлення «Німеччина не дозволить

до замаху на Карпатську Україну». Підтвердженням такого висновку львівський часопис «На переломі» вважав появу в краї німецьких військових фахівців, які допомагали формуванню окремих січових загони.

Зацікавилася Закарпаття Великобританія. Власний кореспондент львівського журналу «Неділя», прізвище якого з'ясувати не вдалося, повідомляв про зацікавлення представника МЗС країни лорда Рансімена українським питанням взагалі, а справами Закарпаття зокрема. Інформувалося про його зустріч з А. Волошином, яка мала відбутися найближчим часом. Однак, зустріч так і не відбулася. Інший галицький журнал «Жіноча воля», що видавався в Коломиї, опублікував повідомлення «Англіїці цікавляться долею Підкарпаття», в якому говорилося про різке зростання інтересів Великобританії до краю. Воно проявилось в тому, що «за останній місяць англійські газети помістили около 520 згадок» про Закарпаття.

Отже, інформація галицької преси про міжнародне становище Карпатської України наприкінці 30-х років свідчила про те, що воно було важким і суперечливим. Не легшим було також соціально-економічне становище, яке особливо погіршилося після рішень Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. Преса Галичини на своїх сторінках поміщала різноманітні повідомлення з цього приводу.

Галицький економіст Є. Храпливий опублікував дослідження «Карпатська Україна в числах», в якому переконував, що «продукція в сільському господарстві Карпатської України зростає і це свідчить про зріст хліборобської культури загалом. Нема сумніву, що він буде ще більшим...». Стаття Є. Храпливого була опублікована в 1938 р., а наступного року становище значно погіршилося. Газета «Діло» повідомляла, що «Карпатська Україна має запевнене прохарчування до березня». Зустрічаються матеріали про спроби уряду А. Волошина виправити становище. Коломийський журнал «Жіноча воля» повідомляв про початок поставок кукурудзи з Румунії. Прийшла також допомога з США, від ОДВУ — «117 великих пакунків, з яких деякі важать по 350 кг. Є в них чоботи, взуття, одіж, шкіра, ОДВУ організує теж збіркову акцію медичних приладів, інструментів та інших потрібних речей для лічниці». «Через деякий час,— повідомляло «Діло»,— ця ж організація вислала на Закарпаття товарів на суму 100 тисяч доларів».

Переважаюча більшість матеріалів галицьких газет і журналів висвітлювала переважно позитивні зрушення в економіці Карпатської України. «З Підкарпатської України,— говорилось в коломийському журналі «Авангард»,— наспіли вістки, що там мали натрапити на багаті залежі мінеральних руд. Геологічні комісії натрапили на великі залежі земного восу, нікелю, алюмінію, фосфору, вугілля і нафти...». Добра стояла справа з видобуванням солі. Щорічно в солотвинських копальнях видобувалось 174 тисячі тонн солі вартістю 56 млн. чеських крон. З цієї кількості населення Карпатської України поживало тільки 7 тисяч, а решту (167 тисяч) експортували до Чехії. На Карпатській Україні діяли 585 млинів і 20 фабрик по виробництву спирту.

ху залізничного транспорту, про відкриття нових залізничних шляхів. Розроблялися нові господарські плани, складалися нові фінансові бюджети. Однак, вони вимагали великих коштів, а їх уряд не мав. Кореспондент Львівського журналу «Новий час» змушений був визнати, що «бюджет Карпатської України шквильгає». Винними в цьому вважалися чеські власті.

Преса Галичини поміщала матеріали про Хуст — нову столицю Карпатської України. Зверталася увага на кількісне збільшення його населення. «Цікаво,— відзначав власкор «Діла» Р. Голян,— що Хуст прийняв, вглинув у себе досить легко калікатисяяну хвилю еміграції з окупованої полоси...». Говорилось про велику реформаторську роботу, яка велася в місті, про перспективи нової столиці. Хоча галицька періодика відзначала, що її жителів «тішить не так уже ця перспектива майбутнього Хусту, як ця віра, ця радість, ця воля праці на себе».

Кореспонденти галицьких газет і журналів, як і населення Східної Галичини, неодноразово ставили перед собою питання: чи вистіть Закарпаття? Журнал «Жіноча доля» займав оптимістичну позицію: «Насувається питання: чи така мала, переважно гориста країна, дасть собі господарську раду? Приміром, потішаючим приміром, мусить нам бути Швейцарія. Край скель, гір, лісів, вод, а через свою освіту, солідарність, господарність стоїть на чолі найкультурніших народів. І наше Підкарпаття має подібні умовини. Англійські туристи, що цього року численно з'їхались були на Підкарпаття, були красою наших гір захоплені. Підкарпаття має до 300 мінеральних джерел, має пребагаті ліси, відповідні до розведення деревного промислу. Має підсоння, що найкраще надається для садівництва, виноградарства. Підкарпаття має пасовиська, полонини, де може розвинути своє молочарство. Підкарпаття має народ талановитий, здібний, характерний, що перетерпить, не зломився, не зденационалізувався навіть у 900-літній мадярській неволі».

Такими бачились галицькому журналісту перспективи соціально-економічного розвитку Закарпаття. Необхідно констатувати, що преса Галичини нерідко бажане видавала за дійсне. Не були, зокрема, створені умови для розвитку туризму. Сучасні дослідники справедливо відзначають, що «основним завданням уряду Карпатської України було задовольнити населення промовисловими та продовольчими товарами».

На сторінках галицької періодики знайшло відображення політичні події жовтня 1938 — березня 1939 рр. у Карпатській Україні. Галичани з великою радістю сприйняли звістку про призначення 11 жовтня 1938 р. А. Бродія першим міністром автономного уряду Підкарпатської Русі. Даючи йому характеристику, Р. Голян справедливо писав, що «цей уряд встановлений номінальним, одногослним рішенням обох Народних Рад, української та «русскої», що є єдиним, тепер діючим представником волі Карпатського населення. Компроміс був нав'язаний хвилини і впливав з безумовної koniecznosti на консолідації, якщо країна не мала потонути у вирі анархії»⁴⁷. Такої ж думки притримуються й сучасні дослідники.

кореспондентів на Закарпатті, намагалася зустрітися з прем'єр-міністром краю. Р. Голян взяв інтерв'ю у Бродія: «В чому полягають труднощі в устійненні кордонів з Мадярщиною?»

— Мадяри вимагають від нас південної частини Закарпаття, причому хочуть дістати Ужгород, Мукачев, Севлюш, Королево та відрізати нас від спільного залізничного шляху. Життєздатність Закарпаття була б тоді мінімальна.

— А коли б з волі великодержав таки прийшло би до плебісциту і коли б тоді південна частина Закарпаття з'явилася таки за мадярами — то що тоді? Ваш уряд твердить, що без тої південної частини життєздатність держави буде мінімальна.

— Думаємо, що такий вислід мало правдоподібний.

Із вищесказаного інтерв'ю випливало, що А. Бродій намагався себе видавати за справжнього поборника інтересів краян.

«Діло» уважно слідувало за діяльністю Бродія. 17 жовтня 1938 р. редакція газети «Нова свобода» звернулася з листом до прем'єр-міністра, в якому заявила рішучий протест проти агітаційних дій на користь Угорщини Автономно-Землеробського Союзу (АЗС), очолюваного ним у недалекому минулому. В листі, передрукованому галицькими газетами, зокрема часописом «Діло», говорилося, що «у неділю АЗС розповсюджували летючки на зразок Мадярщини, в яких населення закликуються, щоб вибивало «українських бандитів». Лист закінчувався попередженням про прийняття відповідних заходів: «Ми, українці, будемо приневолені в такий самий спосіб відповісти на ці провокації». Не даючи свого коментаря цим подіям, газета тільки констатувала факт.

Після проведеної А. Бродієм конференції з угорськими властями, в редакції газети «Діло» заввався сумнів у тому, що він є справжнім захисником краю, хоча про зраду прем'єр-міністра мова не йшла. «Дивну поголоску реєструє Берлінський «Фелькішер Beobachter»... Конференція прем'єра Карпатської України з Мадярським урядом довела до порозуміння в тому дусі, що мадярська етнографічна територія мала б перейти до Мадярщини, а решта Закарпаття мало б бути незалежною державою, але в митній унії з Мадярщиною...».

Це повідомлення до певної міри шокувало галичанину. Редакція газети не повірила в правдивість інформації, вважаючи її провокацією «Фелькішер Beobachter» і підкинутою угорцями: «Ця ністка... така підозріла своїм змістом, що треба вичекати на її офіційне потвердження... Умовіємось, щоб прем'єр Бродій міг дістати згоду свого кабінету та згоду обох Національних Рад Карпатської України на це».

26 жовтня 1938 р. А. Бродій був заарештований за проугорську шпигунську діяльність. «Бродій за добрі гроші (їх знайшли при ньому при його арешті), — повідомляв журнал «Жіноча воля», — хотів продати волю країни, котрою мав захищати, підвичним ворогам мадярам». З'являються матеріали про підготовку судового процесу над А. Бродієм, місце перебування його сім'ї.

Новим прем'єр-міністром чехословацький уряд призначив А. Волошина — відомого громад-

ського діяча. Рішення пражської влади галицька преса оцінила, як «передачу влади в руки щирої українці». Для української преси Східної Галичини характерна певна ідеалізація А. Волошина. Можливо, саме тому відсутні будинок матеріали, які б були спрямовані проти нього. Постать А. Волошина з'являється навіть в художніх творах. Письменник-сатирик Ф. Гродієв у фейлетоні «Тому двадцять літ» доводив закономірність політичного триумфу Волошина.

Галицька преса не залишала поза увагою і С. Фенцика, соратника А. Бродія, зокрема його антиукраїнський виступ 17 листопада 1938 р. в Будапешті. «Діло» так передавало слова С. Фенцика: «Рускій народ міг довгі століття задержуватися в рамках мадярської держави... Дланим політисвобуду в Чехословацькій державі був вольою, з якої тепер усі «русскі» хочуть вильотитися». До цього необхідно додати: наступної події підтвердили висловлювання С. Фенцика. Його думки прослідковуються в антиукраїнських листівках, які набули масового розповсюдження в краї.

Уряд Карпатської України доводилось діяти у надзвичайно складних умовах. До факторів, які ускладнювали і дестабілізували внутрішню становище в краї, слід віднести постійні напади терористичних загонів з угорської і польської територій. Преса Східної Галичини теж не могла обминути цю проблему. На її сторінках регулярно поміщались матеріали з цього приводу.

Нерідко карпатським січовикам і чеським прикордонникам вдавалося їх затримувати. Терористи були озброєні «скорострільними, ручними гранатами та автоматичними пістолетами». Значна їх група була ліквідована поблизу Сваляви. «Сторожова служба», — повідомляло «Діло», — взяла в полон 304 озброєних терористів. Ця цифра, безумовно, значно перебільшена. Вона відповідає хіба що загальній кількості затриманих терористів. На думку вищесказаної газети, заарештовані були «інтелігентами, членами радистичної «ідеології».

Банди терористів щедро оплачувалися угорським і польським урядами. Галицька преса передрукувала інтерв'ю А. Волошина німецької друкуюваному органу «Ляйпцигер Нойсте Пахріхтен», в якому прем'єр-міністр інформував, що «...в кишенях 305 закордонних терористів, яких ми зловили, знайдено не менше як 50 мільйонів чеських крон». Зустрічаються повідомлення про українізацію жандармерії, переліком якою ставилося завдання зліквідувати терористів.

Нерідко на території краю давала про себе знати угорська п'ята колона». На жаль, на сторінках галицької преси майже повністю відсутні відомості з цього приводу. Говориться тільки про істерію, яку підняла угорська преса проти уряду А. Волошина. На нашу думку, факти саботажу, ворожого пропаганди, палпювання особи Волошина могли викликати двоєкі судження у галицьких читачів про розвиток політичних подій у Закарпатті.

Писана галицька преса про розпуск всіх політичних партій в краї і утворення УНО. На сторінках львівського часопису «Діло» з'являються окремі публікації з цього приводу. Спочатку дається тільки констатація факту: «Після одні-

ста до Карпатського Союму», «розв'язання політичних партій». З цих повідомлень важко розуміти позицію політичних сил і галицької преси до такого рішення карпатської влади. Наступні публікації більш конкретні. Р. Голян у статті «Переломові дні Карпатської України» дав таке визначення УНО: «Це нова партія... з тоталітарними засновками, зі своєрідною системою фашизації». Під «системою фашизації» автор статті розумів «строге дисциплінування цього політичного і громадського життя під одною авторитарною кермою». Невідомий автор статті «Розв'язання політичних партій», опублікованій у «Новому часі», вітає це рішення уряду, яке матиме «далекосяжне значіння для внутрішнього життя й національної консолідації Карпатської України», бо «різношерстні політичні угруповання... розбивали національну єдність населення». Р. Голян вважав виникнення УНО «потребою часу», необхідністю «зліквідувати всі внутрішні спори та суперечні тенденції». Зрозумінням, що тільки координація всіх національних течій в одній, дисциплінованій, національно-виховній системі — є в силі та в праві провести нарід на висоту повної самосвідомости цього національного «я», зрозуміння своїх обов'язків і прав у рамках інтересів національної бірноті».

Період між лютим і березнем 1939 р. детально описав Р. Голян на сторінках часопису «Діло» («Спокій і право», «Переломові дні Карпатської України», «Тріумфальні передвиборні збори в Карпатській Україні» та інші. В них він емоційно описав обстановку, в якій проходили вибори. Голян не залишив поза увагою той факт, коли «...на носилках принесли Івана Гисема, 5-літнього старця без ніг», який віддав свій голос за УНО.

Ряд матеріалів галицької преси висвітлюють реакцію закарпатських українців на призначення чеського генерала Л. Прхали міністром Карпатської України. Львівський часопис «На переломі» помістив повідомлення «Карпатська Україна не хоче Прхали», в якому констатувалося, що «міністром Карпатської України може бути тільки українець». Газета «Діло» інформувала читачів про хід «протестаційних сходин проти номінації генерала Прхали карпатоукраїнським міністром», які відбулися 21 січня 1939 р. в Хусті. Аналогічні демонстрації мали місце в Перечині, Білках та інших містах і селах Карпатської України. Вони теж зафіксовані на сторінках «Діла». Редакція львівського журналу «Українське юнацтво» твердила, що лише «сильна Карпатська Січ може бути протиставлена таким жтам втручання чеського уряду». Призначення Прхали українським міністром розцінювалося як спроба «накладати на український уряд свою руку». Часопис «Діло» так писав з приводу відставки Прхали: «Гідна постава карпатоукраїнського уряду. Генерал Прхала прийшов до переконання, що він в Хусті зайвий».

Населення Східної Галичини мало можливість детально ознайомитися з ходом та результатами виборів до Союму. «Вибори в Карпатській Україні», — говорилося у статті «Вміли одностайно стати», поміщеній на сторінках журналу «Жіноча воля», — спонідали гордістю всі українські

науки. Перша з них є та, що «тільки в єдності сила», а друга це та, що «як самі собі не поможемо, то ніхто нам не поможе». Той же журнал писав: «Показалось, що на кожних сто голосів 92 віддало свій голос на українську державну листу. Це був доказ, що наші брати на Підкарпатті повні національно свідомі».

Газета «Діло» надрукувала результати виборів у поодиноких округах, а також прізвища послів до Союму. В одному з її номерів була передрукована стаття «Волошин про вибори», що являла собою виступ прем'єр-міністра з приводу перемоги на виборах. Р. Голян писав про піднесення рівня національної свідомості закарпатців: «Та ось, коли карпатські українці дістали повну свободу виявити свою волю, вони виявили її так пророчисто, що весь світ відкрив очі з дива. Як то?! Хіба це ті самі, про яких деяка преса писала, що вони не знають, яка їх рідна мова, що тяготять до Мадярщини, що протестують проти уряду А. Волошина? Невже це ті самі?! Карпатоукраїнська людність дала гідну відповідь на всі ті наклепи і клевети».

Не обминули кореспонденти галицьких видань опису подій 13—14 березня 1939 р. Невідомий автор статті, опублікованій в журналі «Жіноча воля», писав, що «14 березня чеське військо, яке нібито уважалось «союзниками» карпато-українців, напало на будинок карпатоукраїнської Січі в Хусті. Чеські війська почали стрільбу із скорострільів, обстрілювали навіть жіночі відділи. Впали ранені й убиті сини Карпат»⁸⁵.

Галицька преса високо оцінила нерівний двобій Карпатської Січі з угорською армією: «Тоді, коли вісім мільйонів чехів віддало себе під панування німецької держави без найменшого спротиву, в той час тисячі українців збройно виступили проти мадярської кількатисячної армії». Автори статті змушені були визнати, що «через день-два ворог займе всю територію краю». Вони розуміли, що січові відділи не в змозі протистояти кадровій угорській армії.

На сторінках галицької періодики зустрічаються різні дані про кількісний склад Карпатської Січі. Часопис «На переломі» називає 17 тисяч чоловік, причому вважає, що ці люди є «вшколенними і zorganizованими на військовий лад». Той же орган писав, що 5 лютого 1939 р. в Хусті відбулася демонстрація, в якій приймали участь 30 тисяч січовиків. Журнал «Жіноча воля» повідомляв, що одного тільки дня, 17 листопада 1938 р., до Січі вступило 736 нових членів. Часопис «Діло» писав про формування урядом Карпатської України двох легіонів. Отже, галицька преса наводить різні цифри про кількісний склад Карпатської Січі і з жодною з них важко погодитися. Вони значно перебільшені.

Малочисельні і погано озброєні січовики, а також учні гімназій, виступили на захист своєї держави. Битва відбулася на Красному полі, поблизу с. Копаня. Про це писала львівська газета «Нова зоря». «Не дається заперечити факту, що під Хустом відбулася волика битва, в якій з обох сторін полягло багато союг воїнів. Мимо всієї симпатії для мадярів не можемо не підкреслити, що український народ... хоробро боронив». Аналогічне можна прочитати в іншому виданні:

сила армії — лана 72 убитих, 163 ранених, 4 пропавших безвісти і 2 полонених».

Матеріали галицької преси про трагедію Карпатської України можна умовно поділити на три групи: 1) повідомлення про репресії угорських фашистів над місцевим населенням; 2) вістки про біженців з Карпатської України; 3) матеріали про поневір'яння А. Волошина та членів його уряду по європейських столицях.

18 березня 1939 р. останні захисники Карпатської України припинили опір, хоча деякий час продовжували діяти партизанські загони. Галицька «Нова зоря» повідомляла, що після оголошення угорським урядом амністії, «...більшість членів Січі, які оперували в горах, в останніх днях зложили зброю. Наслідком цього в Карпатській Україні настав уже спокій».

В партизанській боротьбі взяла участь тільки незначна частина січовиків, яка не змирилася з фашистською окупацією краю. Переважна більшість, відступаючи перед переважаючими силами ворога, спробувала пробитися до Румунії. А. Волошин просив румунську владу не чинити опору втікачам з Карпатської України. Згода була дана, про що стало відомо і в Галичині. Коломийський журнал «Жіноча воля» повідомляв: «Волошин звернувся за поміччю до румунського уряду», проте, вважала редакція, «помочі... не було ніякої». Названий журнал сам наводить матеріали, які перечать зробленому висновку. Його редакція одержала кілька листів від січовика Бурі-Воскресенського, в яких він детально описав події, що передували еміграції за кордон. Автор розповів про те, як опинився в зайнятому румунами В. Бичкові, а потім в Сиготі. «Румунська влада ставилася до збігців людяно і прихильно» — заявив Буря-Воскресенський.

Ті, кому успішно вдалося перейти кордон, зустрілися з багатьма проблемами на чужині. Не можна не погодитися з висловлюваннями галицької преси, що «Срібну землю мусяли покинути обдерті, голодні, босі та хорі...». В іншому повідомленні читаємо, що «багато збігців... опинилися без засобів до життя в Празі».

Галицька періодика містить відомості про кількість «збігців». «У Відні 1500 збігців...» — писала «Жіноча воля». «Нова зоря» повідомляла про 3000 збігців.

Безумовно, становище втікачів було б гіршим, якби не активна діяльність різноманітних допомогових комітетів. Енергійно працювали члени празького комітету В. Шандор, А. Макаренко, З. Маринда, З. Мірна. Вони встановили тісні зв'язки з українською діаспорою США і Канади, а також дійшли до взаємопорозуміння з чеським Червоним Хрестом, який «погодився давати збігцям безплатний нічліг». Львівська «Нова зоря» помістила повідомлення про грошову допомогу українців Прыявора (Югославія) для емігрантів з Карпатської України. Преса Галичини високо оцінила меценатську діяльність «Всесвітнього Союзу Українок». Ця організація, з осідком у Відні, «старалася про одяг, про харчування, про дах над головою і потрібні ліки», — повідомляла «Жіноча воля».

уважалися у напрямку до кордону Словаччини, але не знайшло належного відображення на сторінках галицьких газет та журналів.

За кордон емігрували не тільки рядові захисники Карпатської України, але і члени уряду на чолі з президентом А. Волошином. Журнал «Жіноча воля» повідомляв, що весь уряд «до останньої хвилини... був в обстрілюваному Хусті... Тепер знаходиться в Югославії». Наступна інформація сповіщала про святкування колишнім президентом Волошином Великодня в Югославії та про його переїзд до Відня. «Тут, між іншим, президент мав заявити одному з чужинців-кореспондентів, що доля Карпатської України ще не вирішена остаточно і не втратила свого міжнародного значення» — повідомляв травневий номер цього журналу. Зустрічаються матеріали про перебування А. Волошина в Берліні. Для «Нової зорі» було несподіванкою, що він продовжує сподіватися на німецький протекторат: «В Берліні зібралось тепер багато емігрантів з Карпатської України, з Волошином, Рашаном і Ключураком на чолі, які переговорюють з німецьким правительством у справі натиску на Угорщину, щоб вона дозволила українцям знайти точку спертя на Карпатській Україні. Свідливо супроти попередньої заяви Волошина («Німці нас зрадили») і трудно пересудити висід тих переговорів». «Нова зоря» зафіксувала на своїх сторінках участь А. Волошина у богослужінні в Берліні, де «він вписався на листу як Президент Карпатської України з осідком в Хусті».

Цікавими є матеріали про відношення угорського уряду до особи А. Волошина. «Мадярські офіційні кола, — повідомляв «Новий час», — дуже заходились й заходяться біля того, щоб Президент Волошин зложив їм чолобитню, обіцяючи йому (й тільки йому!)... амністію, а де того й почесити». Однак, не тільки з цієї причини угорські власті зацікавилися особою Волошина. Сучасний дослідник В. Ганчин, опрацювавши нові документи Державного Архіву в Будапешті, зробив висновок: «Дані угорської дипломатії свідчать про те, що урядові кола Угорщини не були впевнені в правомірності своїх дій щодо окупації Закарпаття і допускали можливість втратити владу над нашим краєм».

Українська преса Східної Галичини надавала належну увагу висвітленню на своїх сторінках становища втікачів з Карпатської України. Опубліковані матеріали свідчать про те, що воно було нелегким, незважаючи на турботу про них різноманітних допомогових комітетів і благочинних організацій. Однак, набагато важче було тим, кому не пощастило своєчасно покинути закарпатську землю. Кореспондент галицького журналу повідомляв, що «усіх діяльних українців, хто ще не втік, мадяри або повиселювали, або задротували кільчастим дротом у таборі інтернованих у Ніредьгазі, де умови відомо які...».

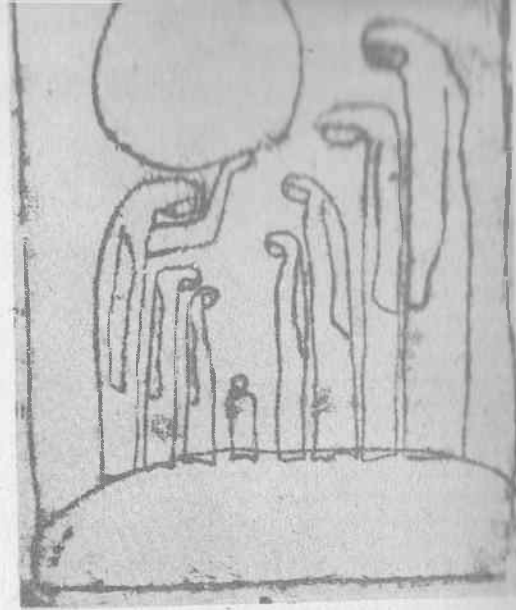
З боєм у серці писала галицька преса про полеглих січовиків. Серед них зустрічаються прізвища Д. Климпуша, С. Росохи, М. Марущака та багатьох інших. Необхідно відзначити, що більшість із них не загинули. Це стосується зокре-

му перебувають поет Гронтіва Донський, який повідомив надійшла правдива, хоч і важлива зацікавлення. В попередніх номерах повідомлялося про його смерть. Професор М. Омелянчикова написала некролог «В. Гронтіва-Донський». На сторінках «Жіночої долі» знаходимо відомості про трагічну долю режисера державного театру «Нова сцена» А. Шерегія.

Лейтмотивом галицької преси є віра в те, що кров юнаків і дівчат була пролита немарно: «...А скільки тих безіменних героїв полягло на полі слави? Тепер нараховують їх вже не десятки, а на тисячі. Та опануймо себе й обітрим сльози з облич своїх. Знаймо одне: кров пролита за волю свого народу, ніколи не пропадає марно, бо це свята кров».

Микола ВЕГЕШ

м. Ужгород

Галерея
«Дзвона»

ГОР
БОДНАР

ЖІНКИ СВІТУ,
монотипія, 1967

БУТИ!!!
монотипія, 1962